

8.

DVA PISCA NA METI KRITIKE: DESNICA I SILONE

Sanja Roić

Sažetak: 1952. godine, u jeku kulturne i ideološke obnove u Jugoslaviji, objavljena je knjiga *Kruh i vino* (izvorni naslov na talijanskom jeziku: *Pane e vino*). Oba pisca, talijanski anti-fašist Ignazio Silone (Pescina, regija Abruzzo, 1900. - Geneva, 1978.) te prevoditelj i pisac Vladan Desnica, bili su izloženi oštrim kritikama u njihovim kulturnim i ideološkim sferama. Ovaj rad je komparativna analiza dva "slučaja".

Ključne riječi: interkulturalna komunikacija, recepcija književnih prijevoda, ideološka kritika

---

Kad sam 1995. godine počela istraživati veze Vladana Desnice s talijanskom kulturom, među njegovim prijevodima s talijanskog jezika primijetila sam odmah naslov *Kruh i vino*, roman talijanskog pisca Ignazia Silonea (Pescina dei Marsi, okrug L'Aquila u pokrajini Abruzzo, 1900. – Ženeva, 1978.). Desnica je napustio posao pravnika i postao profesionalni pisac od ljeta 1949. godine pa je, uz pripremu za tisak *Zimskog ljetovanja* objavljenog 1950, u to vrijeme intenzivno prevodio s talijanskog i francuskog jezika. Uostalom, u *Hrvatskom biografskom leksikonu* uz ime Vladana Desnice s pravom stoji: "pisac i prevoditelj".¹

Prijevod Siloneovog romana objavljen je u Zagrebu 1952. kod male, kasnije ugašene, izdavačke kuće Glas rada.² Nisam odmah obratila pažnju na tu knjigu, jer su me više zanimala Desničina veza s Benedettom Croceom i drugim talijanskim autorima, te interfe-rence talijanske književnosti, kulture i civilizacije u njegovim romanima i pripovijetkama. Kad sam konačno potražila prijevod Siloneova romana na policama Talijanističke biblioteke Filozofskog fakulteta u Zagrebu, našla sam pored njega još jedan, otisnut ćiriličnim pismom, naslova: Injacio Silone, *Hleb i vino*. Godina izdanja bila je ista, izdavač Prosveta iz Beograda,³ a prevoditeljica Jugana Stojanović. Neuobičajeno je da su iste godine objavljena dva prijevoda, jer su autorska prava dolazila preko Jugoslavenske autorske agencije,

---

¹ Krešimir NEMEC, "Vladan Desnica", *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3: Č – Đ, Zagreb 1993., 316.

² U *Bibliografiji Jugoslavije* Desničin prijevod je evidentiran u svibnju 1952. Knjigu je opremio Frane Šimunović, a tiskana je u 6.000 primjeraka.

³ Evidentirano u *Bibliografiji Jugoslavije* za mjesec prosinac, ime autora je navedeno kao Secondo Tranquilli, a u zagradi Ignazio Silone. Knjigu je likovno opremio Janko Krajšek. Naklada je bila 6.100 primjeraka a cijena 300 dinara. Inače, autor je svoje ime i prezime Secondo Tranquilli službeno promijenio u Ignazio Silone 24. siječnja 1947. Prezime je preuzeo prema povijesnoj ličnosti po imenu "Poppedius Silo", vođa otpora iz njegove Marsike u Abruzzima protiv Rimljana, iz I. st. pr. n.e.

no agencija je počela s radom tek 1955, što je zapravo značilo da su prava za te prijevode došla različitim putovima.⁴

Nakon Siloneove smrti, njegova je supruga Irkinja Darina Laracy dio piščeva arhiva darovala rodnom mjestu, dio Zakladi Filippo Turati u Firenci, a dio prepiske se čuva u Amsterdamu u Institutu za društvenu povijest. Iz Zaklade Turati sam dobila informaciju da se kod njih čuva kratko pismo koje je početkom 1952. Desnica na talijanskom jeziku napisao autoru i zamolio ga za suglasnost da se objavi prijevod.⁵ Silone je tih godina bio izložen kritici lijevih političkih i kulturnih krugova u Italiji. Palmiro Togliatti, generalni sekretar Talijanske komunističke partije, objavio je partijskom dnevniku *L'Unità* opširan članak u kojem navodi kako je i zašto 1930. Silone bio izbačen iz KPI.⁶ No, u policijskim arhivima fašističke Italije on je i dalje bio označen kao opasan bjegunac s raspisanom tjeralicom, sve do njezina pada 8. rujna 1943.⁷ Silone je kao vrlo mlad prišao socijalistima, a 1921. je bio među osnivačima Komunističke partije Italije. U razdoblju 1921.-1927. više puta je putovao u SSSR, a u Moskvi se 1927. nije suglasio s izbacivanjem iz partije Zinovjeva i Trockog.⁸ Poslije ilegalnih boravaka u Njemačkoj, Francuskoj i Španjolskoj, sklonio se u Švicarsku, gdje je od 1940. aktivirao svoju političku djelatnost kao socijalist. U oslobođeni Rim vraća se 1944. i biran je u rukovodstvo socijalističke partije (*Partito socialista italiano dell'unità proletaria* – Talijanska socijalistička partija proleterskog jedinstva). Koncem 1950. izabran je za predsjednika novoutemeljenog Društva za slobodu kulture,⁹ no napadi na njega ne prestaju. Sveučilišni profesor i književni kritičar Carlo Salinari će 1952, ponovno u dnevniku *L'Unità*, postaviti ova retorička pitanja: "I. S. političar? Ne. Pisac? Ne. Propalica."¹⁰ Nekoliko godina kasnije, u ožujku 1956. u Veneciji održan je susret pisaca iz istočnih zemalja pod naslovom "Lo scrittore e lo Stato" ("Pisac i Država"), ponovljen u Zürichu uz sudjelovanje Mauricea Nadeaua, a iste godine Silone je podržao mađarsku revoluciju. Sebe

⁴ Desnicu se o tome više ne može pitati, obitelj koja posjeduje piščev arhiv nije o tome našla nikakvih podataka. Potražila sam adresu gospođe Stojanović i napisala joj pismo. Evo što mi je odgovorila (pismo je napisano strojopisom i u mom je posjedu): «Poštovana gospođo Roić, / Vašim pismom postavili ste mi pitanje da li sam znala ili čula kako je došlo da istovremeno 1952. budu objavljeni Desničin i moj prevod dela Injacija Silonea 'Hleb i vino'. Mogu Vam reći da ni do danas nisam ni znala ni čula da postoji prevod Vladana Desnice toga dela. / S poštovanjem, Jugana Stojanović. / Beograd, 14. novembar 2005.» Ta sam dva prijevoda usporedila u članku «*Dva prijevoda jedne knjige: Ignazio Silone, Hleb i vino / Kruh i vino*», U čast Pera Jakobsena. Zbornik radova, (ur. D. Ajdačić i P. Lazarević Di Đakomo), Beograd 2010., 397.-406.

⁵ U pismu E. D. Goyu od 12.6.1958. Desnica ovako govori o svojim *Proljećima Ivana Galeba*, no to vrijedi i za Siloneov roman, za koji je osobno tražio prava za prijevod: «Imam, naime, izvjesnu averziju prema plasiranju knjiga službenim i birokratskim putem; nalazim da je mnogo zdravije i čestitije da se knjiga sama probija i plasira onako kako i koliko sama zaslužuje». Dušan PUVACIĆ, «Priča o izgubljenom rukopisu. Trideset šest pisama Vladana Desnice E. D. Goju», *Letopis Matice srpske*, 1996., knj. 458, sv. 3, 325.

⁶ Usp. <http://archivio.unita.it/> članak „Contributo alla psicologia di un rinnegato. Come Ignazio Silone venne espulso dal Partito comunista” objavljen 6.1.1950., na str. 3, u kojem Togliatti reagira na Siloneov fragment iz kasnije knjige *Uscita di sicurezza* (Sporedni izlaz) objavljen u broju 5 komunističkog časopisa za kulturu *Comunità* za 1949. godinu. Radilo se o svojevrsnoj antologiji tekstova autora koji su od komunista postali antikomunisti, kao Koestler, Gide, i sam Silone.

⁷ Usp. Elena ALIBERTI, "Il caso Silone" (s dokumentima), *Terzo millennio*, 1/2010., br. 2, 7.-11. Dokumenti, I.-XXIV. Pravim imenom Secondo (Secondino) Tranquilli, pseudonimi su mu bili: Silone, Ignazio Silone, Hippolite, Romano, Simone, Fritz, Nickel, Pasquini (potonji pseudonim spominje Togliatti u nav. članku).

⁸ Kasnije, u listopadu 1933. Trocki će u pariškom *Bulletin de l'Opposition* objaviti recenziju Siloneova prvijenca *Fon-tamara*.

⁹ Među osnivačima je bio i povjesničar umjetnosti Lionello Venturi, autor studije *Od Giotto do Chagalla*.

¹⁰ Usp. <http://archivio.unita.it/> članak od 6.8. 1952. Premda je KPI bila u opoziciji (na vlasti su bili demokršćani) intelektualci iz njezinih redova, ili bliski njoj, znatno su utjecali na kulturu i javno mnijenje u poslijeratnoj Italiji.

je, na tragu Simone Weil¹¹ okarakterizirao kao “kršćanina bez crkve i socijalista bez partije”. Stoga nije čudno što je 1965. velika izdavačka kuća Mondadori iz Milana odbila tiskati njegovu knjigu *Uscita di sicurezza* [Sporedni izlaz], pa je tiskana u nakladi Vallecchi iz Firence, i što je zatim bila isključena iz natjecanja za jednu od najuglednijih talijanskih književnih nagrada “Premio Viareggio”. Novu knjigu, *L'avventura di un povero cristiano* [Doživljaji jednog bijednog kršćanina], koja je postigla znatan uspjeh, Silone je objavio dvije godine kasnije, a na prvomajskom skupu u Rimu 1969. izjavio da je od svih poštovanja dostojnih pisaca s kojima su ga, ponekad i uz njegovu nelagodu, povezivali, najbliži Milovanu Đilasu, jer su sličnosti s njim realne te dodao da Zapad ne može biti model postkomunističkom vremenu, složivši se s Đilasovom tezom da je od sveukupnoga zapadnjačkog modela prihvatljiva samo primarna uloga slobode. Kao što je poznato, u vrijeme napada na Silonea 1953. Đilasovi su tekstovi u novinama i časopisima izazvali pravu buru u Jugoslaviji, čemu je slijedila njegova osuda i gubitak funkcija, a do rehabilitacije će doći tek nakon 1966.

Sudbina Siloneova najpoznatijeg i, prema mišljenju kritike, najuspjelijeg romana bila je složena: pod naslovom *Brot und Wein* objavljen je u prijevodu Adolfa Saagera 1936. u Zürichu, gdje je Silone ilegalno boravio sa zaručnicom Gabriellom Seidenfeld, Riječankom.¹² Original na talijanskom jeziku, *Pane e vino*, izlazi godinu dana kasnije u Luganu i bit će preveden na čak devetnaest jezika u kulturnim krugovima koji su se borili protiv diktature i fašizma. Poslije Drugog svjetskog rata Silone prerađuje roman, stilski ga dotjeruje i mjestimice proširuje ne mijenjajući fabulu. Permutira dva leksema u naslovu, pa od 1955. on glasi: *Vino e pane* odnosno *Vino i kruh*.¹³ Zbog podrške načelu individualnosti spram kolektiviteta i čovjekovoj težnji da oslobodi samoga sebe, roman je imao značajniju recepciju u inozemstvu, posebno u Sjedinjenim Američkim Državama, nego u domovini, premda mu je kritika bila sklona.¹⁴ Ta je situacija, po mome mišljenju, usporediva s piscima koje matične kulture smatraju “kontroverznima” pa oni intenzivnije sudjeluju u kulturama zemalja u kojima su neko vrijeme boravili.¹⁵

Vratimo se prijevodima Siloneove knjige u Zagrebu i Beogradu: izbor je sigurno bio uvjetovan promjenom ideološke klime nakon 1948.¹⁶ Tada je *Kruh i vino* moralo biti percipirano kao djelo koje tematizira pojedinca koji se želi osloboditi stega prekidanjem svake

¹¹ Izjavio je to u jednom intervjuu francuskom tjedniku *L'Express* iz 1961. Simone Weil je sebe smatrala kršćankom izvan crkve.

¹² Ona se, da bi dobila boravišnu dozvolu u Švicarskoj, formalno udala i uzela prezime Mayer. Silone ju je upoznao na Kongresu mladih komunista u Rijeci 14.XI 1921., a dijelila je s njim izbjegličku sudbinu sve do 1941. O njoj namjeravam napisati poseban rad.

¹³ To je i prvo izdanje u Italiji. Knjiga se pod tim naslovom može naći kod talijanskih izdavača, no ta šira verzija nije u nas nikada bila prevedena. U Desničinovoj biblioteci nema talijanskog izvornika (usp. V. DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga*, (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 251.-279.) *Pane e vino*, koji bio predložak za prijevod V. Desnice i J. Stojanović. Posjeduje ga tršćanska gradska knjižnica, Biblioteca civica, a poklonio ju je 1949. Bruno Opeka, tršćanski Slovenac. U *impressumu* knjige stoji: printed in England by Keliher, Hudson & Kearns, Ltd, Hatfields, London, uz opasku na talijanskom jeziku: «'Kruh i vino' je napisan na talijanskom 1935. i do sada je objavljen u prijevodu na njemački, engleski, danski, nizozemski, češki i mađarski jezik». Ako se uzme u obzir i proširena verzija romana, *Vino e pane*, knjiga je prevedena na ukupno 19 jezika.

¹⁴ Talijanski novinar lijeve orijentacije Giorgio Bocca cijenio je Siloneove intelektualne stavove, no smatrao je ipak da se radilo o diskretnom piscu kojeg je «napuhala» američka propaganda.

¹⁵ Danas su to, da navedem dva bliska primjera, Predrag Matvejević koji sudjeluje u talijanskoj i francuskoj kulturi i Dževad Karahasan koji sudjeluje u kulturama njemačkog govornog područja.

¹⁶ Ivo HERGEŠIĆ navodi u svom pogovoru *Ignazio Silone – život i djelo* (u: I. SILONE, *n. dj.*, 222.-224.) da je Siloneov roman *Fontamara* (naslov je toponim talijanskog planinskog sela) objavljen u Zagrebu 1935. u prijevodu Ante Jureše (što je bilo neposredno nakon prvog izdanja tiskanog na njemačkom jeziku u Zürichu, 1933). Prvo talijansko

veze s političkom organizacijom. Silone je, kako je pojasnio Togliatti, bio izbačen iz Komunističke partije još 1931, no ostao je blizak socijalistima i lijevim idejama općenito. U kratkom pogovoru beogradskog prijevoda Guido Tartalja¹⁷ navodi činjenicu da Siloneov najnoviji roman, *Šaka kupina*¹⁸ (original: *Una manciata di more*) potiče žučne rasprave u “kominformovskoj štampi” i to upravo “ovog leta”. Kad je o zagrebačkom prijevodu riječ, vrlo je vjerojatno da je jedan od inicijatora tog izdanja bio upravo Desnica (kao što sam spomenula, osobno je od autora zatražio prava za prevođenje i tiskanje), jer je sa Siloneom dijelio kompleksan položaj slobodnog intelektualca suprotstavljenog ideološki zatvorenim kulturnim krugovima u dvjema zemljama različitog uređenja.

U Siloneovom, dijelom autobiografskom romanu, protagonist se “podvaja”: teško bolestan, intelektualac i komunist Pietro Spina se 1935, pred početak talijanske okupacije Abisinije, vraća iz egzila i, da bi se sakrio, nagrdi lice i pruruši se u svećenika Paola Spada.¹⁹ Odlazi u zabiti planinski kraj u Abruzzu, odakle je rodom, kako bi se oporavio i nastavio s ilegalnim radom. Putem, u nekom selu, mora ispovjediti djevojku na umoru, te dolazi u mjestance Pietrasecca, gdje živi u svratištu, čita svete knjige i zbližava se s mještanima. Ona bizarna i lakomislena djevojka je pak gotovo čudom ozdravila i slijedi ga, a on je pošalje u Rim da se poveže s njegovim drugovima. U Pietraseki Pietro upoznaje Cristinu, obrazovanu i inteligentnu djevojku, koja je kao žrtva obiteljskih predrasuda predodređena da se zaređi. Pietro, odnosno don Paolo, ispisuje u svom dnevniku zamišljene dijaloge s njom. Nakon nekog vremena, zdrav i ojačao, odlučuje se vratiti u Rim gdje nalazi stare drugove, partijske aktiviste, no ubrzo spoznaje da često nisu bolji od diktature protiv koje se bore. Vraća se u Abruzzo i shvaća da je, unatoč razočarenju partijom, njegov otpor fašizmu sada osnažen dubokom introspekcijom i potvrdom snage humanističkih ideja. No, otkriven je i mora bježati. Cristina odbacuje sudbinu koju joj je namijenila obiteljska tradicija i pokušava ga slijediti vođena iskrenim osjećajima, ali upadne u snježnu oluju u kojoj će je rastrgati vukovi.

Uz opoziciju Pietro Spina – don Paolo Spada i introspektivne momente u kojima se analizira odnos spram partije odnosno kršćanskog nauka, prisutna je i ona selo-grad odnosno Pietrasecca – Rim, zatim Bianchina – Cristina, pa čak i Cristina – don Paolo, opozicija

---

izdanje objavljeno je također u Švicarskoj, tri mjeseca kasnije, s posvetom preminulom bratu i, «con affetto», osjećajno, Gabrielli Seidenfeld. Kasnije je Silone, po želji supruge Darine, tu posvetu izbrisao. *Fontamara* je imala izvrsnu recepciju u svijetu, prevedena je mnoge jezike, od Rusije do SAD. Navodno se u Hrvatskoj mislilo da je ime autora pseudonim (što je *de facto* i bio!) i da se zapravo radi o domaćem autoru koji aludira na prilike u nekom hrvatskom selu (o tome piše B. BONGIOVANNI u recenziji «I. Silone, Opere, Mondadori, Milano 1998.» u mjesečniku *L'Indice*, 1998, 9.). Drugo izdanje Jurešinog prijevoda *Fontamare* izlazi nakon Drugog svjetskog rata, 1952. u Sarajevu kod izdavača Seljačka knjiga, a roman je bio preveden i na slovenski. Ta su izdanja recenzirali S.V.J. [vjerojatno Svetlana Velmar Janković, S.R.] u časopisu *Mlada kultura* 1/1952., br. 1, 7. i Bojan Štih, u časopisu *Naši razgledi*, 1/1952., br. 16, 16.-18. (usp. *Bibliografija Jugoslavije*).

U Zagrebu je 1935. objavljena i Siloneova knjiga *Fašizam*, u prijevodu Milana Durmana i u tisku Zadružne štampe (B. Miletić). Isti je prijevod ponovno i bez preinaka objavljen kod izdavača Durieux, Zagreb 2006.

¹⁷ Tartalja je poznat kao pisac za djecu. Iz splitske obitelji, rođen je u Zagrebu 1899, živio je u Beogradu, gdje je umro 1984.

¹⁸ Knjiga je objavljena u Italiji 1952. godine, a prijevod Nikole Dumića kod izdavača Rad iz Beograda već 1953.

¹⁹ Zanimljive su aluzije na svete Petra i Pavla; prezimena također kriju značenja: «spina» je trn, a «spada» mač. Paolo se zvao pišćev otac, koji je umro kad je on bio desetogodišnjak. Kruh i vino prizivaju euharistijsku simboliku i značenje u kršćanstvu. Lik Pietra Spine nalazi se i u drami *Ed egli si nascose* (I on se sakri) i u romanu *Il seme sotto la neve* (Sjeme pod snijegom). O intertekstualnim vezama lika Pietra Spine i povijesne osobe po imenu Pietro del Morrone, koji je 1294. izabran za papu Celestina V. usp. Maria Grazia DI PAOLO, «Silone's Celestino V and the 'Fabula' of the Evolution of a Soul», *Forum Italicum*, 39/2005., br. 1, 73.-82.

dviju ideologija – lijeve, komunističke spram fašizma, koja se očituje u suprotstavljenim sudbinama pojedinih sporednih likova. Zanimljiv je lik Luigija²⁰ Murike, doušnika pokajnika koji će kasnije biti ubijen, koji asocira na sudbinu piščeva brata Romola.²¹ Protagonist, koji je otpočetak antifašist, prolazi razdoblje u kojem mora kriti identitet pod maskom katoličkog svećenika: ta ga epizoda dovodi do spoznaje da je moguć sinkretizam antifašizma i kršćanstva. Mislim da su te karakteristike romana, ali i osobnost autora bili izazov za Desnicu. U vrijeme njegova izlaženja i neposredno oko njega on je vodio niz polemika u kulturnoj javnosti: između ostalih s Jožom Horvatom, Marinom Franičevićem, Ivanom Dončevićem, Đurom Šnajderom.²² Bio je optužen za malograđanstvo, idealizam, antimaterijalizam, neplodnost... U svom odgovoru N. St.-u Desnica kaže:

Ne, družo N. St. Ne radi se o mojoj “osveti” zbog vanredne plodnosti koju je naša “komuniziana literatura” pokazala u ovoj godini [misli na 1952, S. R.]. Na vaša pitanja: “kad je jugoslavenska književnost imala plodnije dane?” i ja spremno odgovaram s Vama: “nikad ranije”. Samo, usuđujem se nadodati: toj sam plodnosti i ja, onako fenomenalno neplodan kao što Vi u Vašem članku podvlačite, nešto malo doprinio time što sam tokom ove godine izdao u posebnim knjigama zamašniju zbirku pripovijedaka i prevode četiriju djela iz svjetske literature, a osim toga “prosuo” po časopisima, listovima, radio-emisijama oveci broj novela i fragmenata, pjesama, članaka i esejčića; objavio prevod jedne poeme i više kraćih proznih i stihovnih stvari, održao ili svojim učestvovanjem potpomogao nekoliko književnih večeri, itd, itd.²³

U ovom odgovoru Desnica se poziva na četiri prijevoda iz svjetske književnosti, prema dostupnim bibliografijama bilježimo, pored Siloneovog romana, Venturijevu povijesno-umjetničku studiju *Od Giotto do Chagalla* i prijevod knjige André Gidea s francuskog.²⁴

U svom prijevodu romana *Kruh i vino* naveo tek jednu prevodilačku bilješku kulturološkog karaktera: uz Siloneovu rečenicu “...jednom sađe iz Pescasserolija jedan filozof...” Desnica pojašnjava: “Aluzija na filozofa B. Crocea”.²⁵ Veći broj mjesta u knjizi, na primjer, rečenice na latinskom tražile su objašnjenje za čitatelje bez klasične naobrazbe, no Desnica je slijedio primjer originala, jer se u talijanskim knjigama tekst na latinskom, ili na nekom od romanskih jezika, ne prevodi jer se smatra dijelom kulturne baštine. No ipak je na dva mjesta, gdje su u originalnom izdanju navedeni prijevodi latinskih rečenica, to bilo potrebno učiniti i u prijevodu.²⁶ Odmjeren, bogat Desničin jezik, pažljivo strukturirana rečenica,

²⁰ Svećenik koji je zaštitio i kasnije utjecao na Silonea u njegovoj dječjačkoj dobi zvao se Luigi Orione. On je inspirirao lik don Benedetta u romanu.

²¹ Romolo Tranquilli, komunistički aktivist, po nekim izvorima denuncijant, umro je 1932. od posljedica mučenja u kaznionici na otoku Procida, u Napuljskom zaljevu.

²² Usp. Vladan DESNICA, *Progutane polemike*, Beograd 2001.

²³ *Isto*, 70.-71.

²⁴ Riječ je o knjizi *Povratak iz SSSR-a. Dopune mom povratku iz SSSR-a*, s predgovorom Rudija Supeka, Glas rada, Zagreb 1952. Izbor je vjerojatno bio inspiriran Siloneovom antologijom *Uscita di sicurezza* iz 1949. u koju je bio uvršten upravo taj Gideov prinos. Kasnije će Desnica objaviti prijevod s francuskog izvrsne knjige za djecu (i odrasle): Marcel AYMÉ, *Priče mačke na grani*, Biblioteka Vjeverica, Mladost, Zagreb 1963. (2. izdanje 1969, a 3. 1980.), te *Druge priče mačke na grani* 1965.

²⁵ I. SILONE, *n. dj.*, 7. Primjerak u Knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu nema sačuvane korice, pa je naknadno uvezan. Po tim je obilježjima knjiga nalik primjerku prvog talijanskog izdanja koje sam imala na raspolaganju.

logična interpunkcija karakteriziraju, dakako, i njegove prijevode. Kao što je u svoju prozu umetao lokalizme, smatrao je da čitatelji i u prevedenom tekstu mogu razumjeti većinu nepoznatih ili manje poznatih leksema ili sintagmi prema mediteranskoj analogiji. Pored toga, Desnica je izvrsno poznao talijanski i francuski, kako je jednom napisao o svom romanu *Proljeća Ivana Galeba*: “Mnoga sam mjesta i mislio na tim jezicima [talijanskom i francuskom, S.R.], pa sam morao tražiti najpogodniji adekvat na našem jeziku”.²⁷ Možda se upravo zbog toga nije mogao uživjeti u položaj čitatelja kojem su ti leksemi i frazemi strani, nepoznati. Tako, na primjer, Siloneovu sintagmu “poveri cafoni” Desnica prevodi kao “kafoni”, pa se tek iz konteksta se može razabrati da se radi o siromašnim, bijednim zemljoradnicima.²⁸ Talijansku kartašku igru “scopone” prevodi kao “preferans”, no ne radi se istoj igri. “Scala santa” u Rimu su “Svete stepenice”, također bez detaljnijeg objašnjenja, a ime rimskog zatvora ostaje i u prijevodu latinsko Regina Coeli. Kadšto su talijanski frazemi prevedeni a ne preneseni u dolazni jezik: umjesto “vrijeme steže” bolje bi bilo “vrijeme leti”, umjesto “nema religije” bolje bi bilo “nema Boga” i umjesto “hereditarni neprijatelj” - “krvni neprijatelj”.²⁹

Osobna imena su originalna i deklinirana prema potrebi: don Benedetto, Pietro Mascià, Magascia, Cristina, a kod nadimka lika Sciatàp – gdje Silone piše: “Sciatàp na engleskom znači: šuti!” Desnica iza citiranog nadimka unosi i originalni engleski imperativ u zagradi “(shut up!)”, no možda je u tom slučaju bolje rješenje bilo fonetska transkripcija nadimka.³⁰ U krčmi seljaci razgovaraju i o kralju, pa spominju kako je talijanski kralj “iz osjećaja” “oženio kćer jednog kozara iz Crne Gore”, jer se srcu ne zapovijeda i jer je “htio baš da oženi siromašicu.”³¹ Imenicu “bog”, slijedeći Silonea, Desnica piše velikim početnim slovom, ali su stari “don Benedetto” pa i don Paolo najčešće pučki označeni kao “popovi”. Pietro, odnosno don Paolo uvjerljiv je lik i u prijevodu, revolucionar koji je prisiljen na razmišljanje, mirovanje na selu. I Desnica je rado opisivao takve seoske ambijente u kojima se kreću obrazovani intelektualci ili stručnjaci, dolazeći u doticaj s autohtonim življem. Kruh i vino su *leit-motiv* romana, pa na samom početku nalazimo bjegunca Pietra Spinu skrivenog u sjeniku:

Spinino je tijelo ispruženo na slami; pokraj njega s jedne strane leži košarica kruha, s druge boca vina. To je duručak kojim ga dvori Cardile.³²

Kasnije, kad kao prerušeni svećenik bude posjetio dom Cristinine obitelji, pit će vino sjedeći za stolom s njezinim ocem:

Crno je vino od dobro sazrela grožđa i ima nasladak ukus u dnu čaše. Bijelo je prozirno, trpkoslatkasto i tjera čovjeku mali srh u kosti.³³

²⁶ Riječ je o navodu iz Horacija, što ga don Benedetto šalje Pietru na ceduljici, pozivajući ga na razgovor, odnosno na čašu vina, I. SILONE, *n. dj.*, 268. i izreci «Intrabit ut vulpis, regnabit ut leo, morietur ut canis» koja se odnosi na izbor papa, u konkretnom slučaju na izbor Bonifacija VIII, na str. 278.

²⁷ D. PUVAČIĆ, *n. dj.*, 329.

²⁸ Inače, “cafone” u suvremenom talijanskom pogrdno označava “seljačinu”, primitivca.

²⁹ Talijanski su frazemi: «il tempo stringe», «non c'è più religione» i «nemico ereditario», u Desnice na str. 29., 41. i 44.

³⁰ I. SILONE, *n. dj.*, 40.

³¹ *Isto*, 88.

³² *Isto*, 27.

³³ *Isto*, 71.

I kad Pietro dođe k don Benedettu, njegova će sestra donijeti vino učitelju i nekadašnjem učeniku koji razgovaraju o smislu života:

Ona položi na sto dvije čaše i vrč crnog vina, pa se vrati u svoju sobu.³⁴

U Pietraseki se kruh pekao na ovaj način, a to podsjeća Pietra na rodnu kuću:

[...] peče se svakih petnaest dana, u zajedničkoj peći, i miješenje kruha je neki obred sa strogim pravilima. Žena je zavila kosu ubrusom, kao koludričkim privjesom, i sije brašno kroz sito, u otvorenim naćvama. Odvaja tako brašno od mekinja, a cvijet od običnog brašna; mekinje služe za kokoši i za svinju, obično brašno za kruh, a cvijet za tjesteninu. Ženi su lice i ruke naprašeni brašnom, koje se diže od ritmičkog pokretanja sita. Klečeci pred ognjištem Amerigo [gazdaričin mali sin, S.R.] suzi ložeći vlažna drva pod loncem, u kome se kuhaju krompiri, koje će nadodati brašnu da kruh bude teži i trajniji. Don Paolo prisustvuje tome i šuti; on opet vidi ceremoniju miješenja kruha u svojoj staroj kući u Orti, ozbiljnu i pažljivu zauzetost, kojom mu je majka vršila i najmanje pripreme, prekrstivši se prije toga; opet čuje pozivanje pekarice u noći, s ulice, prvi poziv da se ukuha kvas, drugi poziv da se umijese glave kruha, treći poziv da se daske s kruhovima donesu u općinsku pekaru.³⁵

Roman sadrži i opis mise koju vodi stari don Benedetto, vino mu prinosi u kalež upravo Cristina, a nakon posvećenja on se ruši na samom oltaru i umire.³⁶ Na samom završetku, u kući mrtvog Luigija Murike, don Paolo je s mještanima u kući njegovih roditelja. Kruh i vino tada poprimaju visoku simboličku vrijednost i postaju analogni apstraktnim pojmovima:

Ljudi jedu i piju, poneko moći kruh u vino.

- Jedite i pijte, veli im otac. – Ovo je njegov kruh i njegovo vino. [...]

Ljudi oko stola jedu i piju.

- Kruh se pravi od mnogih zrna žita – veli Spina – zato on znači jedinstvo. Vino se pravi od mnogih zrnaca grožđa, pa i ono znači jedinstvo. Jedinstvo sličnih, jednakih i korisnih stvari. Prema tome to znači i istinu i bratstvo, jer su sve to stvari koje idu zajedno.³⁷

Desniččin prijevod očituje neke od karakteristika njegovog književnog jezika, zbog čega je kasnije i polemizirao u javnosti. Na primjer, on određene lekseme bira prema vlastitoj naklonosti, ne želeći pritom ograničiti svoje leksikološke izbore, kako sam već rekla, na primjer, samo na štokavsku varijantu. Jednako tako, mjesece označuje tradicionalnim

³⁴ Isto, 170.

³⁵ Isto, 176.-177.

³⁶ Isto, 194.

³⁷ Isto, 216. Usp. i *Novi zavjet*, Evanđelje po Mateju, 26, 26-28: "Dok su blagovali, uze Isus kruh, zahvali i razlomi ga, pa ga davaše učenicima govoreći: 'Uzmite i jedite! Ovo je tijelo moje.' Zatim uze kalež te zahvali i dade im ga veleći: 'Pijte iz njega svi, jer ovo je moja krv...'" U: *Biblija*, Stvarnost, Zagreb 1968. O metafori i zbiljskoj funkciji hrane u Siloneovim djelima usp. Gaetana MARRONE, «Il segno culinario come campo di tensione nella narrativa di Ignazio Silone», *Italica*, 2002, 3, 353.-362.

hrvatskim nazivima, jer je u ovom romanu to posve prikladno protoku vremena u ruralnom ambijentu, gdje su ti nazivi vezani za poljoprivredne poslove i mijene u prirodi. Tako čitamo, na primjer, “potkraj travnja”, “svibanj” itd, ali na drugom je mjestu, s pravom, sintagma “le rose di maggio” prevedena je kao “majske ruže”.³⁸ U Silonea je iznimno važan pasus o slobodi, koji je Desnica, po mom mišljenju, izvrsno preveo:

Čovjek koji se bori za ono što smatra pravednim, slobodan je čovjek. Naprotiv, može se živjeti u najslobodnijoj zemlji na svijetu, ali ako je čovjek u svojoj nutrini lijen, tup, servilan, skrušen, nije slobodan; iako na tebe nitko ne pravi nikakav pritisak, ipak si rob. Ne, ne valja zazivati svoju slobodu od drugih. Slobodu moramo sami uzeti.³⁹

Navodim i dva najosjetljivija mjesta prevedene knjige, njezin početak i kraj. Roman *Kruh i vino* počinje ovako:

Stari don Benedetto sjedi na zidiću vrta, u sjeni čempresa. Na zidiću crnina njegove svećeničke haljine produžava i apsorbira sjenu stabla. Iza njega sestra mu тка na razboju postavljenom između šimširove živice i lijehe ružmarina, a čunak prelijeće preko osnove od crvene i crne vune, s lijeva nadesno i s desna nalijevo, praćen ritmom podnožnika, koji podiže niti grebenâ, koji zbijaju potku. Toplo je poslijepodne potkraj travnja. Misao slijedi kretanje čunka, pa i ona prelijeće slijeva nadesno i zdesna nalijevo. Nadesno put vodi u grad, nalijevo počinju odmah planine.⁴⁰

Ako u odlomku izdvojimo sintagme i lekseme: “zidić vrta”; “crnina”; “svećenička haljina”; “apsorbira”, vidimo da su Desničini izbori markirani; pa je tako i “ružmarin”, prema venetskom izgovoru, dalmatinski leksički varijetet i odomaćena verzija književnog “ruzmarina”. Zanimljiva je i implicitna usporedba rada tkalačkog stana i misaone djelatnosti dvaju likova: glagol “prelijeću” zadržava metaforičnost (analogno našim frazemima: “misli lete”, “pobjegla mi je misao”) premda je nešto dalji od originalnog glagola “saltare”, u značenju “skakati”. No, talijanski frazemi “mi è saltato in mente”, u značenju “palo mi je na pamet” ili: “cosa gli è saltato alla testa?” za “što mu se mota po glavi?” navode na mišljenje da je autoru romana upravo asocijacija na mišljenje bila prvotna. Još nešto, piščeva majka, koja je poginula u razornom potresu iz 1915. godine,⁴¹ bila je tkalja, pa je tkalački stan u romanu važan trag uspomene na nju. Silone bira Abruzzo i njegove siromašne predjele s namjerom da izravno posvjedoči o bijedi i potakne razmišljanje i raspravu o njezinim uzrocima, odakle slijedi potreba za socijalnom i političkom borbom protiv fašističkih manipulacija i

³⁸ Usp. I. SILONE, *n. dj.*, 41., 43. Na str. 216. Desnica navodi imena devet mjeseci, od studenog do srpnja, koliko treba da žito dozrije za kruh.

³⁹ *Isto*, 25. U originalu: “L'uomo che lotta per ciò ch'egli ritiene giusto, è un uomo libero. Per contro si può vivere nel paese più libero della terra, ma se si è interiormente pigri, ottusi servili, devoti, non si è liberi; malgrado l'assenza di ogni coercizione violenta, si è schiavi. No, non bisogna implorare la propria libertà da altri. La libertà bisogna prendersela.”

⁴⁰ *Isto*, 5.

⁴¹ Potres je 13. siječnja 1915. pogodio je planinsku oblast Marsike, poginulo je oko 29.000 ljudi. Da je riječ o trusnom kraju posvjedočio je, nažalost, 2009. potres koji je pogodio glavni grad pokrajine, l'Aquila.

namjera da se stanje promijeni.⁴² Biografski su elementi u njegovim prvim djelima utkani su, kako sam navela, u narativno tkivo, na primjer, činjenica da je majka bila tkalja, da je njegovo školovanje bilo teško i vezano za lik jednog svećenika, da je bio politički bjegunac i bježao od policijskih progona, a postoje i stanovite teze (još uvijek je to predmet povijesnih i arhivskih istraživanja i rasprava)⁴³ da je u određenom razdoblju bio doušnik ili suradnik talijanske fašističke policije.

Zaključni odlomak romana Desnica ovako prenosi iz originala:

U neko doba odgovori joj jedan glas iz daljine, no to nije ljudski glas. Izgleda više kao zavijanje psa, ali je oštrije i produljeno. Cristina ga prepoznaje: to je urlik vuka. Urlik na mesinu. Doziv drugim vukovima rastrkanim po planini. Poziv na zajedničku gozbu. I to ovaj put nije mesina, već fino, nježno i čisto meso, što ih čeka, kršteno meso. Kroz susnježicu i noćnu tamu koja se počinje zgušnjavati, Cristina vidje, gdje prema njoj trči zvijer, hitro se pojavljujući i nestajući između hrpa snijega. U daljini vidje, gdje pristižu i druge. Tad ona klekne, zatvori oči i prekrsti se.⁴⁴

Problem alternacije pripovjednog imperfekta s aoristom u talijanskoj prozi je jedan od ključnih prevoditeljskih problema. Često ga je u našem jeziku moguće zamijeniti prezentom svršenih glagola, jer se time postiže brz ritam, a izbjegavaju se arhaični oblici aorista/imperfekta ili pak naš analitički perfekt koji usporava ritam naracije. Završna rečenica sadrži prezente triju glagola u slijedu. Present kao vrijeme naracije inovativan je u Silonea, jer njegovom uporabom on inzistira na prisutnosti neriješenog problema: i dalje vlada bijeda i zatucanost seljaka, politički angažman i djelovanje intelektualca su dovedeni u pitanje, privid i istina se isprepleću u likovima prerušenog, odnosno podvojenog lika Pietra Spine / don Paola Spade. Desnica se (s punim pravom, ovdje u ulozi pisca-prevoditelja) osjeća na kraju svog posla slobodnijim, pa želeći najvjerojatnije izbjeći monotoniju i poantirati završetak, alternira svršene oblike glagola⁴⁵ u prezentu i aoriste odnosno imperfekte.

U interkulturalnoj komunikaciji, jer je prijevod ovog romana to i zahtijevao, Vladan Desnica je uspješno obavio prijenos u kulturu primateljicu, shvativši u potpunosti dominantu teksta⁴⁶ i poštujući topografski, psihološki i metafizički kronotop pri njegovu interpretiranju. Ovaj rad svjedoči da je interkulturalna suradnja u obje kulturne sredine bila ostvarena na visokoj razini, da je kao postupak u najvećem broju slučajeva korištena transpozicija, odnosno prenošenje različitih gramatičkih kategorija, dok je tek mjestimice učinjeno prilagođavanje. Bila je relativno snažno izražena intencija "medijatora", odnosno jezičnog i kulturnog posrednika, da se poslužimo Ecovim terminom, a prijevod je u cijelosti tekstualan.⁴⁷

⁴² Albert Camus, dobitnik Nobelove nagrade 1957. napisao je: «Pogledajte Silonea. On je tako duboko vezan za svoj zavičaj, a tako je evropski», u: I. SILONE, *Vino e pane*, Milano 1976., 5 (Redakcijski predgovor). Siloneov Arhiv u Pescini sadrži tri Camusove reference: Albert CAMUS, u časopisu *Demain*, studeni 1957; *Isti*, "Le Pain et le vin de Ignazio Silone" in *Essais*, Gallimard, Pariz 1965. i *Isti*, *Le pain et le vin* u *Alger Républicain*, 23. svibnja 1939. te jedno Camusovo pismo Siloneu od 26.10.1956. (<http://www.silone.it/node/431>).

⁴³ Usp. Dario BIOCCA, *La doppia vita di un italiano*, Milano 2005.

⁴⁴ I. SILONE, *n. dj.*, 221.

⁴⁵ Glagolski vid koji razlikuje svršenu odnosno nesvršenu varijantu: razmisliti/razmišljati i predložiti/predlagati nema analogiju u talijanskom jeziku.

⁴⁶ Usp. Bruno OSIMO, *Manuale del traduttore*, Milano 2008. (2. izd.).

⁴⁷ Usp. Umberto ECO, *Dire quasi la stessa cosa*, Milano 2003. i Peter TOROP, *La traduzione totale*, Modena 2000.

Prevođenje je i ponovno ispisivanje teksta, cijele njegove duljine, naravno u novom kontekstu, u dolaznom jeziku, a istodobno i pomno, detaljno, “jedino pravo” čitanje, kako je jednom rekao Italo Calvino, i sam pisac i prevoditelj. Desnica je vrlo uspješno ostvario te procese unutar kulturnog kruga i jezične varijante u kojoj je živio. Knjiga *Kruh i vino* ostavila je traga o jezičnim, društvenim i kulturološkim prilikama u prvoj polovici ‘50-tih godina prošlog stoljeća, jer je putem prijevoda bilo moguće progovoriti o revoluciji, bijedi, savjesti, odgovornosti, crkvi, bogu. Desnicu je to sasvim sigurno ohrabrilo da u našu prozu unese Smiljevac, Badrovac, Dračevac i druga neimenovana sela dalmatinskog zaleđa ili otoka, opiše likove autohtonog življa i suprotstavi im građane, intelektualce i stručnjake, kao što su don Benedetto i Pietro Spina suprotstavljeni siromašnim zemljoradnicima iz Marsike. I spram Silonea i spram Desnice – koji su se našli zajedno u hrvatskom prijevodu *Kruha i vina* – ondašnja je kritika, na tragu ideoloških postavki, reagirala negativno, no recepcija i kasniji pristupi njihovim djelima svjedoče da su obojica ostavili ponajbolje stranice u književnostima kojima pripadaju.

TWO WRITERS UNDER CRITICISM: DESNICA AND SILONE

Abstract: In 1952, in the midst of cultural and ideological renewal in Yugoslavia, the book *Bread and vine* (original title in Italian: *Pane e vino*) was published. Both writers, Italian antifascist Ignazio Silone (Pescina, Abruzzo region, 1900 – Geneva, 1978), and the translator and writer Vladan Desnica, were exposed to severe criticism in their respective cultural and ideological spheres. The paper is a comparative analysis of two “case studies”.

Key words: intercultural communication, reception of literary translation, ideological criticism

Literatura

Elena ALIBERTI, “Il caso Silone”, *Terzo millennio*, 1/2010., br. 2, 7-11.

Dario BIOCCA, *La doppia vita di un italiano*, Milano 2005.

Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga*, (priredio Dušan Marinković), Zagreb 2006.

Vladan DESNICA, *Progutane polemike*, Beograd 2001.

Maria Grazia DI PAOLO, “Silone’s Celestino V and the ‘Fabula’ of the Evolution of a Soul”, *Forum Italicum*, 39/2005., br. 1, 73.-82.

Umberto ECO, *Dire quasi la stessa cosa*, Milano 2003.

Bruno OSIMO, *Manuale del traduttore*, Milano 2008.

Dušan PUVAČIĆ, “Priča o izgubljenom rukopisu. Trideset šest pisama Vladana Desnice E.D. Goju”, *Letopis Matice srpske*, 1996., knj. 458, sv. 3, 325.

Sanja ROIĆ, “Dva prijevoda jedne knjige: Ignazio Silone, *Hleb i vino / Kruh i vino*”, *U čast Pera Jakobsena. Zbornik radova*, (ur. D. Ajdačić i P. Lazarević Di Đakomo), Beograd 2010., 397.-406.

Ignazio SILONE, *Kruh i vino*, Zagreb 1952.

Ignazio SILONE, *Vino e pane*, Milano 1976.

Peter TOROP, *La traduzione totale*, Modena 2000.

DESNIČINI SUSRETI
2009.
Zbornik radova

Uredili

Drago Roksandić
Magdalena Najbar-Agičić
Ivana Cvijović Javorina

 FF press

Filozofski fakultet u Zagrebu
Zagreb, 2011.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 4

Nakladnik

Sveučilište u Zagrebu,
Filozofski fakultet,
Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
FF-press

Za nakladnika

Damir Boras

Uredili

Drago Roksandić
Magdalena Najbar-Agičić
Ivana Cvijović Javorina

Recenzent

Velimir Visković

*Tiskanje ove knjige potpomoglo je
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske*

Fotografija na naslovnici

Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2011., Filozofski fakultet, FF-press, Zagreb

ISBN 978-953-175-400-2

DESNIČINI SUSRETI 2009.

Zbornik radova

Drago Roksandić, Magdalena Najbar-Agičić, Ivana Cvijović Javorina (ur.)

Nakladnik

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Zagreb, Ivana Lučića 3

tel. 01/6120-111; faks. 01/6156-879

e-mail: info@ffzg.hr

www.ffzg.unizg.hr

Izvršni urednik

Boris Bui

Grafička oprema

Ivanka Čokol

Marko Maraković

Boris Bui

Lektura i izrada kazala

Jadranka Brnčić

Idejno rješenje naslovnice

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje naslovnice

Ana Pojatina

Tisak i uvez

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

rujan 2011.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 777553.

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

DESNIČINI SUSRETI
2009.

Zbornik radova

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
MAGDALENA NAJBAR-AGIČIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA